

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף מט

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

סיכום הדף נושא היום: חזרה מהסכמה לקטן. אונאה.

רב כהנא מוכר פשתן. הקונה לא נתן לו את כל המעות והתייקר הפשתן, **אמר רב**, תן לקונה פשתן כנגד מעותיו, **ומהשאר אפשר לחזור** משום שלגבי דברים שאין עמהם מעות לא נאמר מי שפרע. **ונחלקו רב ורבי** בדברים שאין עמהם מעות, **לרב**, אין בהם משום מחוסרי אמנה. **לרבי**, אסור לחזור בו משום מחוסרי אמנה. **מבואר בברייתא** "הין צדק" מלמד שהיה והלא היה בצדק, א"כ נראה שיש מחוסרי אמנה בדברים. **ביאר אביי**, שהפסוק מלמד שלא ידבר אחד בפני ואחד בלבד. **מביאה הגמ'** ברייתא שלא כדברי רב, אם לא משך הקנין לא חל ובי"ד לא יכולים לכופו למכור, אך יש מי שפרע, ואף בדברים אין רוח חכמים נוטה הימנו, **מבואר** אף אם התחילו לזרז והפקיד אצל הישראל, הרי באותה ברייתא משום מבואר שאם בסופו של דבר שאלו קיבל רב שאף על דברים בלבד יש מחוסרי אמנה. **נקטת הגמ'**, יש בכך מחלוקת תנאים. **ויסו הלכות** ששיטת רבי יוחנן בן מתאי שאין בחזרה מדברים משום מחוסרי אמנה, בנו שכן פועלים ופסק להם מזונות, **אמר רבי יוחנן בן מתאי** לפני שהם יתחילו לעבוד תאמר להם מעשר לתת לו, יכול הלוי להפריש מן המעשר תרומת מעשר על מקום אחר, **ואינו חושש** שהם בני אברהם יצחק ויעקב. **מבואר** שישל לחזור בו ואין בכך משום מחוסרי אמנה. **דוחה הגמ'**, אף הפועלים לא סמכא דעתם על המזונות הנ"ל, כיון שידעו שהדבר תלוי בדעת האב, אך אם התחילו לעבוד בעבודה סוברים ששאל את האב והתצאה, לכן יכל לחזור רק לפני שהתחילו לעבוד.

כאמור שיטת רבי שיש בחזרה מדברים משום מחוסר אמנה, **אבל במתנה** מותר לחזור בו כיון שאין המקבל סומך בדעתו לקבל. אך **במתנה מועטת** שסמך בדעתו לקבל אסור לחזור בו. **מביאה הגמ'** ראייה שבמתנה מועטת צריך לעמוד בדבורו, ישראל שאמר לבן לוי שיש לו מעשר לתת לו, יכול הלוי להפריש מן המעשר תרומת מעשר על מקום אחר, **ואינו חושש** שמא יתן הישראל ללוי אחר, משום שמתנה מועטת המקבל סומך בדעתו ואסור לנתן לחזור בו. **שאל"כ** נמצא הלוי אוכל טבילים. **ולא שייך** לדחות ראייה זו ולהעמיד שמדובר שהלוי קיבל וזרז והפקיד אצל הישראל, הרי באותה ברייתא מבואר שאם בסופו של דבר נתן הישראל ללוי אחר, אין לראשון אלא תרעומת, והרי זה קנוי לאשון א"כ מדוע הגידון הוא בתרעומת בלבד, **בהכרח** לא זכה הלוי, ויכול להפריש על מקום אחר משום דהוי מתנה מועטת כלפי הישראל שיש לו בה רק טובת הנאה.

אדם ששילם על מקח שומשום לבסוף התייקר השומשום, ורצה המוכר להשיב לו את המעות, ולא בא הקונה לקחת מעותיו ונגבנו, **אמר לו רבא**, מאחר שאמרו לך לבא לקחת את המעות ולא באת אינם חייבים בשמירה ופטורים. **אך כיון שיש מי שפרע**, אם ירצו שלא לקבל על עצמם מי שפרע יצטרכו לתת לך את השומשום. **ביאר רב פפי בשם רבינא בשם חכם אחד כו'** שהמעשה היה עמו אך באופן אחר, ואותו אדם מעולם לא היה משנה בדיבורו אך כנגד כל הלל העולם, **המעשה היה בער"ש** רצה אדם לרכוש שומשום, וכאשר אמר לו שאין לו, וביקש להפקיד את הכסף, אמרתי לו **בינה ללוקח** ולא הייתה קבלת שמירה במפורש. לבסוף נגבנו המעות **וע"ז אמר רבא** שאין כאן קבלת שמירה ולא חייב בגניבת המעות. ואמר אותו החכם שכלל לא היה נידון על מי שפרע.

אם נתן מעות ולא משך, כמבואר במשנה **לדעת רבנן** שניהם יכולים לחזור. **לדעת ר"ש**, רק המוכר שהמעות בידו יכול לחזור בו. **מבואר בברייתא**, שאשר הכסף ביד מוכר והפירות ביד לוקח אנו יכול לחזור מהמקח, **ביאר רבא**, מדובר שהפירות נמצאים במקום שהלוקח יכול להצילם, **שמדובר** ששכר המוכר עליה הקונה, ושם היו מונחים הפירות, וכל הטעם שתקנו רבנן שרק משיכה מועילה במטלטלין כדי שלא יאמר המוכר ללוקח נשפרו חו"ט בעליה, **אבל** באופן שהעליה שייכת ללוקח אין לחשוש שיפסיד הלוקח שהרי יטרח הוא להציל פירותיו, **בכה"ג** אנו יכול לחזור. **מביאה הגמ'** מעשה שפסק רב חסדא את הקונה יכול לחזור לפני משיכה.

אונאה: בדרך כלל כאשר מוזכר "אונאה" הכוונה שהמקח קיים ומשיב את המעות היתרות. **הדיו אמור** באונאה כלפי הקונה ששילם יותר או המוכר שקיבל פחות. דין זה **לדעת רבנן** ב"שמות", היינו שישית מהמחיר. **ולדעת רבי טרפון**, עד שליש. **כאשר האונאה היא בפחות** מהנ"ל, המקח קיים ומשיב את המעות כיון שמחלו. **אם האונאה הייתה יותר** מהנ"ל, המקח בטל כיון שמוגדר כמקח טעות. **לדעת רבנן במשנה**, אונאה היא בשמות, **ונתן לחזור** מהמקח מחמת דיני אונאה עד שיראה את החפץ לאדם שיורה לו ערכו. **לדעת רבי טרפון**, אונאה עד שליש, **וחזר** מהמקח כל היום, **תנאי לוד** בתחילה חשבו לפסוק **כרי טרפון** עד שליש, אך שאמר להם שסובר שיכול לחזור מהמקח עד סוף היום חזרו להורות כדברי רבנן **(יבואר בהמשך בעז"ה)**.

נחלקו רב ושמואל איך נמדד ה"שמות", **לדעת רב**, ביחס למקח, כלומר, אם המוכר נטל שותות יותר ממחיר החפץ שבישוק הרי זו אונאה. **לדעת שמואל**, אף שותות מעות, כלומר אם שילם הקונה שותות יותר ממחיר הרי זו אונאה. **הנפק"כ**, **כלפי הקונה**, כאשר החפץ **שוה חמש** והקונה **שילם שש**, הקונה שילם זוז אחד יותר מהמחיר, **לדעת שמואל** יש כאן אונאה. **לדעת רב**, יש כאן ביטול מקח כיון שקונה שילם יותר משישית **5. כלפי המוכר**, אם החפץ שוה 7 ושילם הקונה רק 6, המוכר קיבל זוז פחות, **לדעת שמואל** ביחס למקח קיבל המוכר פחות משישית ויש כאן אונאה. **לדעת רב**, כיון שהחפץ שוה 7 המוכר הפסיד זוז שזה פחות משישית, המקח קיים ויש כאן מחילה. **(אך באופן שהחפץ שוה 6 ומכר 5. או החפץ שוה 6 ומכר 7, לכ"ע יש אונאה אף לשמואל שסבר אף שותות במקח). סברת שמואל**, שביטול מקח או מחילה אומרים כאשר כלפי שני הצדדים אין הפרש של שותות, **אך כאשר** יש הפרש של שותות כלפי המוכר או כלפי הקונה, אומרים "אונאה".

לשון המשנה "ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף שותות מקח" אם החפץ שוה "עשרים" ומכר בעשרים וארבע הרי **מבואר כדעת שמואל** שאף שותות מעות זו שותות. **מבאר הגמ' למסקנא** שרבי יעמיד, שהחפץ שוה עשרים וארבע ומכר בעשרים ושמונה. **(אם נאמר שהחפץ שוה עשרים וארבע ומכר בעשרים. יעלה שמדובר שנתנה מוכר, ובמשנה מבואר שאונאה היא כלפי הלוקח ממה שמבואר שחזר עד שמראה לקרובו זכו', ומוכר יכול לחזור אף לאחר זמן רב)**

עיונים על הדף

מדוע נזכר בני "אברהם יצחק ויעקב"?

הביאה הגמ' את המעשה עם רבי יוחנן בן מתאי, שאמר לבנו ששכר פועלים ופסק להם מזונות, שקודם להתחלת העבודה יאמר להם שיתן רק פת וקטנית שאל"כ לעולם לא יוכל לעמוד במזונותיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב. משנה זו הובא לקמן בתחילת פרק הושכר את הפועלים (פ, א). והביאה שם הגמ' בהמשך הסוגיא (פ, ב) שסעודתו של אברהם אבינו הייתה גדולה מסעודת שלמה בשעתו. א"כ הוקשה לתוס' יו"ט מדוע אמר רבי יוחנן בן מתאי שהם בני אברהם יצחק ויעקב, היה מספיק לומר שהם בני אברהם בלבד. כתב התוס' יו"ט (שם), אע"ג דמאברהם לחוד דייק איצטרך למימר נמי יצחק ויעקב. משום דאם כן אפילו פועלים שהם מזרע ישמעאל ועשו. נמי לא יצא ידי חובתו. להכי נקט שהם בני אברהם יצחק ויעקב כלומר כי ביצחק יקרא לך זרע. ביצחק ולא כל יצחק. עכ"ל. מבואר בדברי התוס' יו"ט, שלמד שאם לא היה מגביל ייחוס הפועלים לבני יצחק ויעקב, היה צד לומר שאף לפועלים מדין ישמעאל ועשו, היה צריך לתת סעודה גדולה שהרי אף הם מבני אברהם. ומבר זה יש על חידוש ובנושא זה כבר עמדו הקדמונים. (וחלק מהדברים כבר נזכרו בעיונים על הדף בכמה מקומות)

כתוב בפסוק בפרשת יצא (בראשית כח, יג) בחלום הסולם, אמר הקב"ה ליעקב אבינו "אני ד' אלוקי אברהם אביך ואלוקי יצחק". והקשה הבעל הטורים, מדוע נזכר "אביך" רק גבי אברהם ולא גבי יצחק. במשך חכמה תירץ, היות ובאברהם נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, משיא"כ ליצחק לא נאמר. ממילא זרע יצחק כולל אף עשו, ולכן לא אמר הקב"ה ליעקב "יצחק אביך" היות וכולל אף את עשו. ולמעשה נחלקו רבוותא בייחוס של עשו כלפי יצחק. בשו"ע (הל' ר"ה ס' תקצ"א, ז)

ז"ל "ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור כך היא הנוסחא המפורסמת והמדקדק לומר לזרע יעקב תזכור משנה מטבע שטבעו חכמים בברכות ואינו אלא טועה". עכ"ל. מבואר שמרן השו"ע למד, שאין לומר "לזרעו של יעקב", מאחר וכאשר אמרנו "זרעו של יצחק", כאן כבר הפקע מעשו היות ואין עשו מתיחס לבני אברהם ויצחק. וברבי"ש כתב (ס' לח הובא בט"ז על אחר) דביצחק יקרא לך זרע, הפקיע אף את עשו. ואף שבלאורה בפשטות הענין בא למעט את ישמעאל ולא את עשו.

ומסתברא שצ"ל כדי לבאר הענין, שביצחק יקרא לך זרע, ממועט אף עשו. ויתבאר ע"פ הבית הלוי (בפ' תולדות) שהופקע עשו, מחמת שלא הלך בדרכי אביו. זה סיבה אף להפקיעו מנחלה כמבואר שם. וכן הוא בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד ס' רמד הל' נדרים) שעשו הופקע מחמת שאינו הולך בדרך האבות. ולכן יעקב שביקש שהקב"ה יצילנו מיד עשו, ביקש בזכות אבות והא הרי הם אבות דעשו נמי, א"כ מה תעזר בקשתו. בהכרח שזכר אז אין משמעות לעשו בזכות האבות כיון שלא עשה כמעשיהם.

וביותר הכרעתו בחכמת שלמה על השו"ע, כיון שנשא עשו נשים נוכריות, דינו היה ישראל מומר, א"כ ולד שפחה ונוכריות כמותה א"כ אינו נקרא זרע עשו וכ"ש אינו נקרא זרע יצחק ולכן די לומר לזרעו בלבד עכ"ל. ע"כ הופקע מהתייחסות לאבותיו, מחמת שלא הלך בדרכיהם. ולכן מובן דברי הרבי"ש והמש"ח, ביצחק יקרא לך זרע, זה מיועד אף על עשו ולא רק על הישמעאל כמו הנשמע לפום ריהטא.

מאידך בט"ז (שם) הביא ספר זבחי שלמים (ח"א לו' ד' בהגהה) לבעל הפרדס ריוונים שכתב, היות ומצינו ביבמות (ע) שזרע פסול, נקרא זרע. א"כ עשו נמי בן יצחק ולפיכך בתפילה צריך לברר כל מה שאפשר לכן נקט שצ"ל לזרעו של יעקב ודלא כשו"ע.

בשו"ת מהרי"ט (חלק ב' אור"ח סימן 1) עסק בזה הענין בהרחבה גמורה, ונראה להביא את החלק הנוגע לנו מדבריו לפי הבנת הכותב. כל בניו של עשו אינן נקראים זרע יצחק לא לענין מילה ולא לענין ליטול חלק בארץ והגדר מבית יצחק אין בית עשו בכלל וכיון שכן למדנו שהנוסחא המעולה והמשובחת היא לומר לזרעו תזכור. עוד למדנו שאגם שישמעאל ועשו לא נקראים זרעו של יצחק, אולם הם כן בתורת בני אברהם. וזרעם הופקע מאחר ונשא נוכריות ואפי' לפני מתן תורה בכה"ג הלך אחר האשה. ועשו שנקרא ישראל מומר, רק הוא בהגדרת ישראל מומר, ולא זרעו. ונתייב עשו בברית אבל לא זרעו מאחר וזרעו מקולקל הוא.

מענה כאשר נחזור לדברי התוס' יו"ט, שביאר שאמר רבי יוחנן בן מתאי שהרי הם בני אברהם יצחק ויעקב כדי לומר שאם לא היה חזר בו מפסיקת המזונות היה חייב להעמיד להם כנאה וכיאה לבני אברהם יצחק ויערב, אך אם היה אומר רק לבני אברהם אף בני עשו וישמעאל בכלל. אם כמו דברי הרבי"ש והשו"ע שהכריעו שאין צריך לומר בתפילת ר"ה "לזרע יעקב", ש"ביצחק יקרא לך זרע" כבר הופקע עשו ולא רק ישמעאל, א"כ לא היה לו לומר אלא שהם בני "אברהם ויצחק", וכבר היו ממועטים בני עשו וישמעאל.

אך אפשר שהתוס' יו"ט למד כדברי הרד"ק ריוונים, שצריך להפקיע את כל הזרע פסול שבמשך הזדורות, לכן אמר "יעקב", כדי להפקיע את עשו שבא בתולדה ליצחק. אך דבר זה צריך תלמוד מאחר, וכל הענין האמור בתפילה מובן שצריך להזכיר בתכלית הביטוי, אולם לומר בדברי רבי יוחנן בן מתאי שאם לא היה אומר "יצחק ויעקב" אז היה בנו מצווה לתת מזונות אף לבני עשו וישמעאל, הוא דבר חידוש, כמבואר שכבר ביצחק הופקע עשו ולא ישמעאל.